

Csunderlik Péter:

A Galilei Kör és a Tanácsköztársaság – A régi galileisták felajánlkozása a proletárdiktatúra szolgálatára

A magyar történelem egyik legjelentősebb és legszínvonalasabb diákegyesülete volt az ateista egyetemi és főiskolai hallgatókat tömörítő Galilei Kör (1908–1919). Az egyetemista diákegyesület 1908-as alapításakor mint szabadgondolkodó, az önképzésre és a tudományra felesküdt társaság indult útjára, amely az oktatás szekularizációjáért és korszerűsítéséért állt ki, de 1914 után már elsődlegesen antimilitarista tevékenységet folytattak a galileisták, ami miatt 1918-ban be is tiltották az egyesület működését.¹ A Horthy-korban a Galilei Körre elsősorban a Tanácsköztársaság népbiztosainak „keltetőjeként” emlékeztek, hiszen a kommün vezetői és funkcionáriusai között számos egykori galileistát találunk, miközben a korábbi intenzív egyesületi munkának vége szakadt 1919 tavaszán. A Galilei Kör klubhelyiségének Tanácsköztársaság alatti kiürüléséről a következőképp emlékezett meg a galileista Wessely László: „A Galilei-kör az Anker közből átköltözött a Sörház utcába, egy előkelő klub volt helyiségébe, de most már alig látogatta valaki, a nem kommunisták félre húzódtak, a kommunisták pedig máshol folytatták lázas tevékenységüket.”²

A Galilei Kör 1919. március 21-től gyakorlatilag megszűnt létezni, mondhatjuk, hogy feloldódott a kommünben: a marxizáló történetírás ezt azzal magyarázta, hogy a Tanácsköztársaság politikája menten megvalósította a Galilei Kör akkor már egy évtizede propagált programját. Ha kevésbé ideologikus választ keresünk erre a kérdésre, adja magát az a megfigyelés, amelyik a kommün vezetőinek a radikális elitcserére irányuló szándékát jelöli meg ennek okaként. Ez egyszerűen igényelte a galileisták szerepvállalását, akik otthagyták klubhelyiségüket, hamar népbiztosságokon és újságok vezető pozícióiban találták magukat.³

¹ A Galilei Kör történetéről lásd: Csunderlik Péter: *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták – A Galilei Kör (1908–1919) története*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2017.

²Wessely László visszaemlékezése. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár. 867.f.2/v–226. – A galileisták kommünbeli szerepvállalásáról Rákosi Máttyás is megemlékezett: *Rákosi Máttyás: Visszaemlékezések. 1892-1925. I. kötet*. Szerk.: Feitl István–Gellériné Lázár Márta–Sipos Levente. Budapest, Napvilág, 2002, 70.

³ Lásd ehhez a Galilei Kör *Pesti Napló*-ban is közölt felhívását, amelyben a kör vezetősége felszólította az állástalan galileistákat, hogy népbiztosságokon jelentkezzenek: „A Galilei-Kör felkéri mindazon állástalan főiskolai hallgató és felsőbbosztályú középiskolás tagjait, kik hajlandók különböző népbiztosságoknál állást vállalni, jelentkezzenek a titkári hivatalban d.u. [délután]5-től.” L. A Galilei Kör. *Pesti Napló*, 1919. március 29., 7. – Másnap a felhívást megismételték, hangsúlyozva, hogy tagsági igazolványukkal jelentkezzenek a Kör titkárnál. L. A Galilei-Kör az állástalan diákokhoz. *Pesti Napló*, 1919. március 30., 7.

A galileisták elsősorban a Közoktatásügyi Népbiztosságon kaptak állást, ahogy arról Pesthy Jenő tanfelügyelő meglehetősen elfogult, 1921-es visszaemlékezése is tájékoztat.⁴A népbiztosság propagandakiadványai – például *A józanság proletárkötelesség; A kisgazda és az új rend; A régi és az új iskola; A vallás a kommunista társadalomban; A falu jövője* – a diákegyesület programjának szellemében készültek.⁵ De a kommün alatt valóban nem volt olyan területe az országos politikának, ahol ne találkozhatnánk a Galilei Kör egykori tagjaival, az alább közölt dokumentumban is a diákegyesületbe már a világháború előtt belépő „régii galileisták” 1919. márciusi felajánlkozása kiterjed a könyvtárügytől a járványlaboratórium szervezéséig. Ők a Tanácsköztársaság által megvalósítani kívánt változtatások⁶ jelentős részéről az alkoholelles kampánytól a szekularizációig már a századelőtől vitatkoztak a hazai baloldali radikális ellenkultúra műhelyeiben, köztük a Galilei Körben.

A kivitelezésre azonban nem maradt idő, és a proletárdiktatúrában szerepet vállaló galileisták jelentékeny része 1919 után az elszámoltatás elől külföldre menekült, miközben az itthon maradottak is jobban tették, ha belső emigrációba vonulnak.⁷A szolgálatukat a proletárdiktatúrának felajánló egykori Galilei Kör-tagok névsora is a „régii galileisták” ellen indított eljárás ügyiratához csatolt bűnjelként őrződött meg. A Régi Galileisták Szabad Szervezete 1919. március 26-án levéllel fordult a Forradalmi Kormányzótanácshoz, amire a Belügyi Népbiztosság visszamaradt iratai közt találtak rá a kommün bukása után. 1920. február 6-án küldték el a Belügyminisztériumból a fővárosi rendőrség főkapitányának, és a benne szereplő névsor nyomán indítottak eljárást az egykori galileisták ellen. A levélben a Régi Galileisták Szabad Szervezete (IV. Sörház utca 3.) a Forradalmi Kormányzótanács rendelkezésére bocsátotta azon „a forradalmi eszmék szempontjából megbízható galileista tagoknak a névsorát”, akik felajánlották szolgálatukat a Forradalmi Kormányzótanácsnak.⁸

⁴ Pesthy Jenő: *A bolsevizmus rémnapijai*. Budapest, 1921, 7., 9. – Pesthy memoárjának ismertetését lásd: Csunderlik Péter: *A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2019, 41–43.

⁵ A proletárdiktatúra propagandatevékenységéről lásd: Szabó Viktor: *A kommunizmus bűvöletében. A Magyarországi Tanácsköztársaság propagandája*. Budapest, TIT Teleki László Ismeretterjesztő Egyesület, 2019.

⁶A Tanácsköztársaság történetéről l. Rudolf L. Tökés: *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic. The Origins and Role of the Communist Party of Hungary in the Revolutions of 1918–1919*. New York-Washington, Frederick A. Praeger, 1967. Ill. Hajdu Tibor: *A Magyarországi Tanácsköztársaság*, Budapest, Kossuth, 1969. – Továbbá újabban: Hatos Pál: *Roszfűük világhorradalma. Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság története*. Budapest, Jaffa, 2021.

⁷ A fehérterror időszakáról lásd Béla Bodó: *The White Terror. Antisemitic and Political Violence in Hungary, 1919–1921*. London and New York, Routledge, 2019. – Bodó könyvének recenzióját lásd: Csunderlik Péter: Szadista imposztorok. In: Uő: *Csupa hajdani eszelős. Írások az 1900–1945-ös Magyarországról és emlékezetéről*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2020, 247–254.

⁸ A forrásközlést a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta.

A Régi Galileisták Szabad Szervezetének felajánlkozása a Forradalmi Kormányzótanácsnak

Forradalmi Kormányzótanács!

Vágó Béla⁹ h.[elyettes] népbiztos elvtárssal történt megállapodásunk értelmében, a kormányzótanács rendelkezésére bocsátjuk azon tagjaink névsorát, kik szolgálataikat felajánlják. A névsorban felsoroltak forradalmi megbízhatóságáért és a vállalt munkakörökre való alkalmasságáért a „Régi Galileisták Szabad Szervezete” teljes garanciát vállalt, a lista ily irányú szigorú cenzura alapján készült. A névsor még nem teljes, mivel eddig még nem volt módunkban minden barátunkkal ez ügyben érintkezésbe lépni.

Kívánatosnak tartjuk, hogy mindazokról, akik a „Régi Galileisták Szabad Szervezetére” való hivatkozással politikai munkavállalásra jelentkeznek, információkért a szabad szervezet elnökségéhez (IV. Sörház-u[.] 3[.]) fordulni szíveskedjenek.

[Az életkor és a lakóhely megjelölését napjaink helyesírásának megfelelően egységesítettem: pl. 26. helyett 26, ill. Thököly-út helyett Thököly út, egyébiránt a közlés betűhív.]

I. Mérnökök:

Név	kor	lakás	foglalkozás és jelenlegi alkalmazás	nyelvismeret	mire vállalkozik?
1. Schweitzer Pál	26	VIII. Thököly út 49.	gépészmérnök	német, francia, angol	Szocializálás, agrárszocializálási kérdésekben irodalmi működés. Organizáció, Mérnökképzés reformja.
2. Graber Jenő	26	VI. Aradi utca 41. I/7.	gépészmérnök, Egyesített izzólámpagyár	német	Szocializálási munkálatok. Üzemek rentabilitása.
3. Gál Ödön	30	VI. Lendvay utca 17.	kultur mérnök (Lakáshivatal) ¹⁰	német, francia	Város-, vasút- és pályaudvar-építés
4. Gál László	29	Andrássy út 49., II/21.	kulturmérnök	német, horvát, angol	Lakóházépítés
5. Hermann Gyula	31	VIII. Teleky (sic) tér 6.	gépészmérnök (Egyes.[ült] vár.[osi] villam.[os] vasutak.	német	Munkateljesítmény normalizálása.

⁹ Vágó Béla (1881–1939): szociáldemokrata, később kommunista politika, előbb belügyi népbiztoshelyettes, majd 1919. április 3-ától népbiztos.

¹⁰ A lakhatási válság kezelésére 1917-ben létrehozott Fővárosi Lakáshivatal.

			Azelőtt vasiparban.)		
6. Dr. Lóránd Jenő	30	I. Kende utca 12. II/10.	vegyésmérnök (műegyetemi tanársegéd)	német, francia	A gyógyszertermelés megszervezése, vegyészeti üzemek szocializálása, mérnökképzés reformja.
7. Miklós Gyula	29	I. Bercsényi utca 5. fszt.	gépésmérnök	német	

II. Jogászok és organizátorok

8. Takács István	32	VI. Dalnok utca 5.	tanár (Országos propagandabizottság)	német	Szervezés és agitáció. Tanítás reformja.
9. Bíró Lipót	36	II. Fény utca 1. I/13.	magánhivatalnok (Ké[s]zbőrközpont) [Magyar Bőrbeszerzési Részvénytársaság]	német, francia	Mindennemű nagyüzemi adminisztráció megteremtésében teljesen jártas és ilyen, vagy egyéb adminisztrációk megszervezésére vállalkozik. Ékszerüzemek szocializálása.
10. Dr. Lukács Kornél	27	Síp utca 17. fszt. 3.	jogvégtett (Orsz. propagandabizottságnál. A Készbőrközpont v.[ezető] hivatalnok) [Magyar Bőrbeszerzési Részvénytársaság]	német, francia, angol	Közigazgatási és statisztikai munkákra. Bőripar szocializálása.
11. Dr. Áldor Vilmos	28	VII. Damjanich utca 30.	ügyvédjelölt		Katonai szervezés. Szociálpolitikai akciók, elméleti és gyakorlati pénzügy. Agitáció.
12. Dr. Székely Hugó	35	II. Mecsek utca 8.	ügyvéd		Agitáció.
13. Dr. Kádár Imre	26	II. Albrecht út 15. II/18.	ügyvédjelölt, Keleti [Kereskedelmi] akadémiai hallgató	német, francia	Kereskedelmi technikai
14. Dr. Tibor	31	Péterffy Sándor utca	ügyvéd, vasúti titkár	német, francia	Vasúti adminisztráció.

Dezső		44.			Egyéb szervező munka.
15. Dr. Strasser Ernő	32	IX. Ráday utca 4. IV. 2.	ügyvéd	német	Adminisztráció. Szervezés.
16. Dr. Beck Salamon	33	VI. Andrassy út 12.	ügyvéd	német, francia, angol	Törvénytervezés és jogügyi irodalom. Sajtóagitáció.
17. Darvas Simon	32	VII. Kazinczy utca 7. III/18.	újságíró		Sajtóagitáció.
18. Dr. Rudas Zoltán	26	VIII. Baross utca 59. III/12.	ügyvédjelölt	német, francia	Sajtóagitáció.
19. Pór Leó	31	V. Visegrádi utca 48.	újságíró	német, francia	Sajtóagitáció.
20. Dr. Halasi Ede	34	II. Trombitás utca 12. II.	ügyvéd (Külügyi Népbiztosság)	német, francia, angol	Külügyi szolgálat
21. Dr. Ertler Antal	32	II. Margit körút 44.	ügyvéd (Földművelésügyi népbiztosság)	német	Földreform. Ezzel összefüggő szervezési munkálatok.
22. Dr. Halász Aladár	26	IV. Deák Ferencz utca 10.	jogtudor	német, francia, angol	Nemzetgazdasági, pénzügyi és jogtudományi elmélet és törvénytervezés.
23. Havas Lajos	30	IX. Lónyai utca 58. fszt. 3.	újságíró	német	Adminisztráció. Szervező szociálpolitika. Pénzügy. Nemzetiségi kérdés.
24. Dr. Rubin László	31	Szeged, Mars utca 12.	jogvégzett író	német, francia, angol	Diákszociális ügyek. Sajtóagitáció
25. Kőhalmi Béla	34	IV. Gróf Károlyi utca 8.	Székesfővárosi könyvtáros	német, francia, angol	Sajtóagitáció. Népkönyvtárak szervezése.
26. Dr. Polányi Károly	33	IV. Mária Valéria utca 1.	ügyvéd	német, angol, francia	
27. Dr. Székely Artúr	31	V. Sziget utca 40.	ügyvéd (Kereskedelmi és iparkamara titkára)	német, francia, angol	Szocializálási és gazdasági törvénytervezés. Külkereskedelmi és egyéb külképviseletek.

28. Bíróné dr. Graber Emma	30	II. Fény utca 1. I/13.	fővárosi tanárnő	német, francia	Népszerűsítő iratok szerkesztése.
29. Dr. Fábián Ferenc		II. Margit körút 78. I. 17.	jogvégzett	német, francia	Szociálpolitikai adminisztráció és szervezés.
30. Dr. Flamm József	27	VII. Damjanich utca 41.	ügyvédjelölt	német, francia	Hadügyi népbiztos titkára.
31. Podach Szilárd	27	VII. Király utca 49.	tanárjelölt	német, francia	Törvénytervezés. Adminisztráció. Szervezés.
32. Dr. Geleji Dezső	28	VIII. Szentkirályi utca 47.	jogvégzett	német	Statisztikai és adminisztratív munka
33. Trenka [?] Pál	29	IX. Üllői út 59.	ügyvédjelölt (Asztalosgyár-vezető, Árvizsgáló bizottság tagja)	német	Ipari üzemek szocializálása. Árvizsgáló bizottsági munka átszervezése.
34. Dr. Aczél Benő	29	VIII. Békkocsis utca 18.	ügyvédjelölt	német, szerb	Igazságügyi Népbiztosságnál törvénytervezési munkálatok végzése.
35. Dr. Frank László	29	IV. Koronaherceg utca 10.	ügyvéd (Fővárosi előadó a közgazdasági ügyosztályban)	német, francia	Ipari közigazgatás. Ipargazdasági szervezet reformja, Kisipar szocializálása.
36. Dr. Sisa Miklós	26	VI.,. Andrássy út 31.	ügyvédjelölt	német, francia	Igazságügyi törvénytervezés Szervezés

III. Orvosok

37. Dr. Kertész Tivadar	31	I. Verpeléti út 2.	orvoskémikus és bakteriológus	német, francia	Járványlaboratórium szervezése és vezetése. Orvosképzés reformja. Rokkant, csak Pesten alkalmazható!
38. Dr. Berger Iván	27	Budafoki út 22. III.	orvoskémikus és bakteriológus (Egyetemi		Orvoskémiai laboratóriumok szervezése és

			tanársegéd)		vezetése.
39. Dr. Pfeiffer Zsigmond	29	Nyárs utca 3.	ideg orvos		Ideg- és elmeosztály vezetése.
40. Dr. Flamm Sándor	27	V. Lipót körút 13. III.	orvoskémikus és bakteriológus (Népjóléti minisztérium)		Gyógyszertermelés szervezése. Gyógyszerellátás. Orvosi laboratóriumok szervezése és vezetése. Orvosképzés reformja.
41. Dr. Mándoki László	26	V. Pannonia utca 2/b. III.	orvoskémikus és bakteriológus (Népjóléti minisztérium)		Orvosi laboratóriumok szervezése és vezetése. Orvosképzés reformja.
42. Dr. Surányi Ede	31	VIII. Déry utca 16. V.	orvos, belgyógyász (Népjóléti minisztérium)		A tuberkulózis elleni védekezés szervezése. Tuberkulózis-kórház és ambulatórium szervezése és vezetése.
43. Dr. Gergely Jenő	31	Budakeszi Erzsébet- szanatórium	orvos-belgyógyász (Erzsébet szanatórium ¹¹ orvosa)		Tuberkulózis elleni védekezés szervezése. Tuberkulózis- kórházak és ambulatoriumok szervezése és vezetése.
44. Dr. Holló Gyula	28	Budakeszi József szanatórium	orvos-belgyógyász (József szanatórium ¹² orvosa)		Tuberkulózis elleni védekezés szervezése. Tuberkulózis- kórházak és ambulatoriumok szervezése és vezetése.
45. Dr. Holló Gyuláné Dr. Weil Elza	26	Budakeszi Erzsébet- szanatórium	orvos-belgyógyász (Erzsébet szanatórium orvosa)		Tuberkulózis elleni védekezés szervezése. Tuberkulózis- kórházak és

¹¹ Az Erzsébet királynéről elnevezett, Budakeszin 1901-ben megnyitott tüdőszanatórium.

¹² A Habsburg József főhercegről elnevezett, Budakeszin 1918 tavaszán megnyitott tüdőszanatórium.

					ambulatoriumok szervezése és vezetése.
46.	Dr. Szemző György	27	IV. Mária Valéria utca 3.	orvos-belgyógyász	Fertőző - (járvány) – kórházak szervezése és vezetése
47.	Dr. Neumann Antal	27	Dalnok utca 2. c. I. 7.	ideg orvos (Elmekórtani klinika) ¹³	Egyetemi reform, Szociális higiéné, Elmegyógyászati, Kriminálpszichológiai munkák, ill. ügyek szervezése
48.	Dr. Messer Béla	31	I. Fehérvár út 27.	orvos, belgyógyász (Népjóléti minisztérium)	Egészségügyi szervezés. Rokkant!
49.	Dr. Kende Zsigmond	31	V. Szent István tér 15.	orvoskémikus és bakteriológus (Népjóléti népbiztosság közp.[onti] laboratóriumának tanársegédje)	Járvány laboratóriumok szervezése és vezetése
50.	Dr. Kendéné Dr. Hajdú Margit	29	V. Szent István tér 15.	orvos, gyermekorvos	Anya és csecsemővédelem. Kórházi és rendelőintézeti munka.
51.	Dr. Scheff-Dabis László	28	VIII. Orczy út 45.	orvosbakteriológus (Egyet.[emi] közegészségtani intézet gyakornoka)	Járványlaboratórium szervezése és vezetése. Hadsereg-higiéné szervezése és vezetése.)
52.	Dr. Gimes Miklós	32	VI. Jókai utca 9.	orvos (Erzsébetfalvai járványkórház és fertőtlenítő intézet vezetője)	Fertőző kórházak megszervezése és vezetése.
53.	Dr. Gimesné Dr. Hajdú Lili	27	VI. Jókai utca 9.	ideggyógyász (Elmeklinikai ¹⁴ tanársegéd)	Egyetemi reformok. Elmebetegügy szervezése. Elmekórház vezetése.
54.	Dr. Feldmann Sándor	27	VII. Rumbach utca 7.	orvos pszichiáter	Elmekórházak szervezése. Elmeügyi reform-munka.
55.	Dr.	28	VIII.	orvos pszichiáter	Elme- és idegbeteg-

¹³ A mai Balassa utcai Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinika elődje, az Ideg- és Elmekórtani Klinika. Napjainkban a SOTE, akkoriban a Királyi Magyar Tudományegyetem intézménye.

¹⁴ Lásd az előző lánjegyzetet.

Hárnik Jenő		Rákóczi tér 13.			kórházak és ambulatoriumok szervezése és vezetése. Elmeügyi reformok kidolgozása.
56. Dr. Petényi Géza	27	IX. Tűzoltó utca 7.	orvos-gyermekgyógyász		Csecsemőügyek reformja. Csecsemőkórházak és ambulatoriumok szervezése és vezetése.
57. Dr. Hermann Imre	27	VIII. Teleky (sic) tér 6.	orvos - pszichiater		Elmeügyi reformok Ideggyógyászati ambulatoriumok szervezése és vezetése.

IV. Egyéb kategóriák (kultúrügyek)

58. Dr. Kentzler Hugó	33	IV. Koronaherczeg utca 3. III/66.	Szép művészeti Múzeum segédőre	német, olasz, francia, holland	Muzeumügy. Kulturpolitika. Művészettörténet.
59. Frank Klára	26	IV. Koronaherczeg utca 10.	szigorló orvos		Egészségügyi szolgálat.
60. Áldor Margit	24	VII, Damjanich utca 30. I/12.	tanító és tanár		Könyvtárügy. Gyermekkertésznői munka.
61. Dr. Surányiné Graber Nelly	29	VIII. Déry utca 16. V.	tanítónő		Iskolareform. Gyermekvédelem. Munka-, kert- és erdőiskolák szervezése és vezetése. Napközi otthonok.
62. Dr. Polányi Mihály	28	II. Szalay utca 26.	orvos-vegyész		Egyetemi oktatás reformja. Phsyikai-kémia egyetemi oktatása.
63. Graber Margit	21	VI. Aradi utca 41. I/7.	festőművész		Művészeti ügyek.
64. Dr. Fazekas Sándor	31	IV. Eskü tér 1.	ügyvéd (Közélelmezési népbiztosság)		

Budapest, 1919. március hó 26.

a Régi Galileisták Szabad Szervezetének Elnöki Tanácsa

Dr. Surányi Ede,¹⁵ Dr. Frank László,¹⁶ Dr. Scheff-Dabis László¹⁷

Levéltári jelzet: HU BFL VII. 18. d. 1921. 13/0976

¹⁵ Surányi Ede (1888–?): orvos, a Galilei Kör egyik alapítója

¹⁶ Frank László (1890–1965): újságíró, joghallgatóként a Galilei Kör tagja. A proletárdiktatúra bukása után Ausztriába menekült, ahol tagja lett a *Bécsi Magyar Újság* szerkesztőségének.

¹⁷ [Scheff–]Dabis László (1891–1956): orvos, bakteriológus, a Galilei Kör tagja. Kiváló szavaló volt, a Galilei Kör ünnepélyein az Ady-versek egyik előadója.